

De Buurt. Best Belangrijk.

Intreerede

12 december 2012

Prof. dr. Maarten van Ham

Faculteit Bouwkunde

De Buurt. Best Belangrijk.

Intreerede

In aangepaste vorm uitgesproken op 12 december 2012
ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Urban Renewal aan de faculteit Bouwkunde
van de Technische Universiteit Delft

Prof. dr. Maarten van Ham

Ontwerp en DTP: Cyril Strijdonk Ontwerpburo, Gaanderen
Foto omslag: Hans Krüse, Delft
Druk: Drukkerij NIVO, Delfgauw

© Copyright by Maarten van Ham.
No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission from the
copyright holder.

ISBN 978-90-818111-1-8
NUR 755

*Mijnheer de Rector Magnificus, leden van het College van Bestuur, Collegae hoogerleraren en andere leden van de universitaire gemeenschap. Zeer gewaardeerde toehoorders. Dames en heren. Lieve Juliette en Robin.*¹

De Buurt. Best Belangrijk. De inspiratie voor deze titel komt van de publiekscampagne 'Europa. Best Belangrijk.' uit 2004. Het doel was de Nederlandse burger bewust te maken van het belang van de Europese Unie. De titel geeft voor mij aan dat sommigen geloven in het belang van de EU en dat anderen nog overtuigd moeten worden. Maar ook dat de gelovers niet helemaal zeker zijn van hun zaak.

Eenzelfde gevoel van twijfel heerst er volgens mij in de literatuur over het belang van stadsbuurten in het dagelijks leven van mensen. Sommige wetenschappers zeggen dat buurten vroeger van belang waren, maar dat ze dat steeds minder zijn. Anderen twijfelen aan het belang en willen eerst meer bewijs zien. Weer anderen geloven in het belang van buurten. Zij zeggen dat buurten niet alleen gemaakt worden door bewoners, maar dat bewoners ook gemaakt kunnen worden door de buurt. Zij spreken dan van zogenaamde buurteffecten. Buurteffecten gaan over het idee dat leven in een achterstandsbuurt negatieve gevolgen heeft voor de levenskansen van bewoners. En dan gaat het om gevolgen die verder gaan dan het effect van hun eigen individuele kenmerken, zoals een laag opleidingsniveau.

Veel beleidsmakers en wetenschappers geloven heilig in deze buurteffecten. Dit geloof heeft deels geleid tot beleid dat streeft naar gemengde buurten door sloop van sociale huurwoningen en nieuwbouw van een mix van huur- en koopwoningen. Het afgelopen decennium zijn er miljarden euro's besteed aan stedelijke vernieuwing waarbij het creëren van gemengde buurten steeds een belangrijk uitgangspunt was. Het is de vraag in hoeverre dit beleid is gebaseerd op geloof in buurteffecten, of op empirisch bewijs dat buurteffecten ook echt belangrijk zijn, en dat mensen ook echt werkt.

Tijdens het schrijven van deze intredeerde vroeg ik mij af waar mijn fascinatie voor het onderwerp buurteffecten toch vandaan komt. Deels komt deze fascinatie voort uit boosheid over het gemak waarmee sommigen claimen dat buurten sterke effecten hebben op bewoners, en het

daaruit afgeleide beleid om te mengen in buurten. Tijdens de voorbereiding van deze rede herlas ik de intrede van Ronald van Kempen uit 2003 en ik realiseerde mij dat mijn korte aanstelling als Universitair Docent stadsgeografie bij Ronald in Utrecht een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan mijn fascinatie voor dit onderwerp. Hiervoor ben ik Ronald veel dank verschuldigd.

Mijn intrede is geen betoog dat u moet overtuigen van het belang van de buurt. Ik behoor zelf tot de middelste stroming. Ja, onze woonomgeving heeft effecten op ons leven, maar hoe belangrijk deze effecten zijn is nog maar te bezien. Tijdens de rest van deze rede zal ik ingaan op de vraag hoe belangrijk stadsbuurten nu eigenlijk zijn in het dagelijks leven van bewoners. Dit is een belangrijke vraag ten tijde van de huidige economische crisis, waarin sommige westerse overheden hun belangstelling voor achterstandswijken lijken te zijn kwijtgeraakt, en de geldkraan voor stedelijke vernieuwing is dichtgedraaid. Daarnaast worden bewoners van de meest achtergestelde wijken zwaar getroffen door bezuinigingen, met mogelijk als resultaat meer ruimtelijke ongelijkheid. Het is nu belangrijker dan ooit om uit te vinden in welke mate wonen in een achterstandswijk negatieve gevolgen heeft voor bewoners.

Het afnemend belang van buurten

Allereerst zal ik wat zeggen over het idee dat de buurt in belang aan het afnemen is. Deze discussie wordt in allerlei sociaal-wetenschappelijke disciplines gevoerd. Binnen de ruimtelijke wetenschappen ligt de focus voornamelijk op het afnemende belang van afstand en locatie. In 1995 kwam Frances Cairncross in een artikel in *The Economist* met de term *The Death of Distance*². Het idee dat afstand niet meer belangrijk is, was dat moderne telecommunicatie face to face contact onnodig maakt. Het is nu mogelijk met anderen te communiceren zonder fysiek bij elkaar in de buurt te zijn.

Bijvoorbeeld, toen mijn vrouw Peteke en ik op het platteland van Schotland woonden, communiceerden we met vrienden en familie in Nederland via realtime video. Slechts enkele uren na de geboorte van onze zoon in Schotland, liet mijn vrouw hem via Skype zien aan haar zus in Nederland. Je kunt dus buurten zonder bij elkaar in de buurt te wonen. Internet, mobiele technologie en social media maken het mogelijk dat mensen contact maken en onderhouden met anderen die niet in de

buurt wonen. Er ontstaan zo virtuele communities die geen eenduidige ruimtelijke voetafdruk hebben.

Het idee van de 'death of distance' is niet nieuw en past in een veel oudere discussie over het 'krimpen van afstanden'. Al sinds het begin van de moderne beschaving is de mens bezig geweest om transport over langere afstanden te vergemakkelijken. De komst van treinen, vliegtuigen, maar vooral de auto heeft er voor gezorgd dat mensen op dagelijkse basis langere afstanden kunnen overbruggen. Het gevolg is dat de gemiddelde woon-werkafstand is toegenomen in de afgelopen 50 jaar. Al in de jaren vijftig werd door sociologen betoogd dat stadswijken er steeds minder toe doen in het dagelijks leven van burgers. De moderne mens trouwt inderdaad niet meer automatisch met de 'the girl next door' en vrienden en familie wonen vaak ook niet meer in dezelfde buurt.

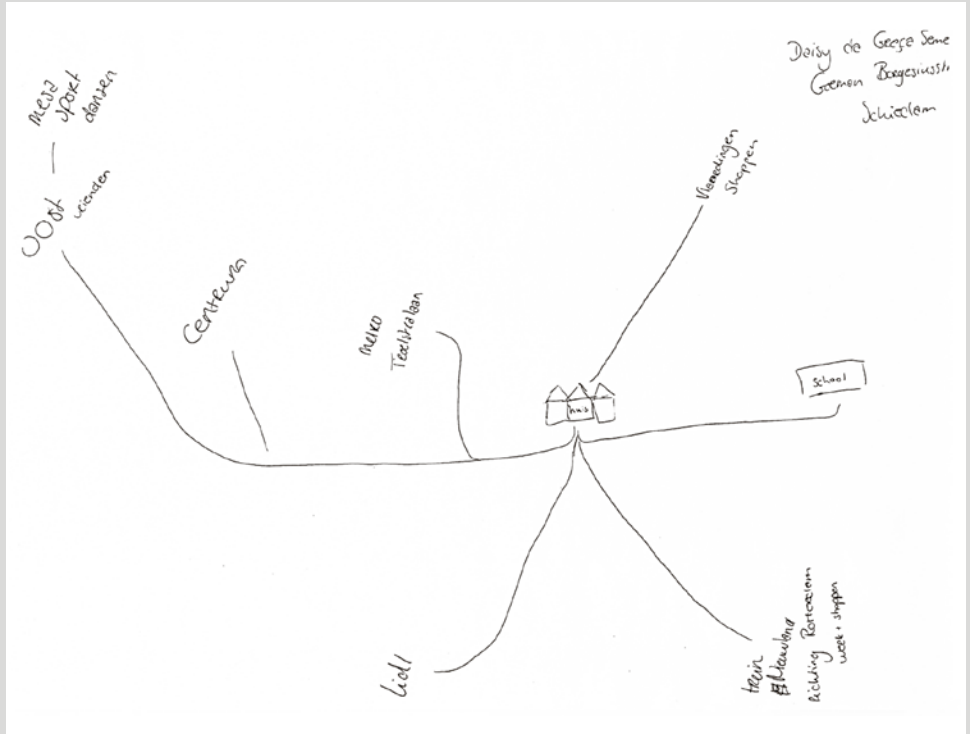
Het belang van de buurt

Het mag dan zo zijn dat het belang van afstand is afgenomen. En het mag ook zo zijn dat de buurt waarin we wonen niet meer het centrum is van onze sociale contacten. Maar ik geloof niet dat buurten er helemaal niet meer toe doen. Ik zal dit illustreren aan de hand van een aantal voorbeelden uit eigen onderzoek en onderzoek van anderen.

We zeggen niet voor niets dat een goede buur beter is dan een verre vriend. Een belangrijk deel van het leven van mensen speelt zich toch nog af in hun woonbuurt. Dat gaat vooral op voor kinderen die op straat spelen en in de eigen buurt naar school gaan. Als we een huis kopen hechten we vaak aan een goede buurt en zijn we veelal bereid om daar ook meer voor te betalen. Makelaars leggen veel nadruk op de buurt waar een woning in staat. "Locatie, locatie, locatie" zeggen ze dan. Een website zoals Funda geeft naast woningkenmerken tegenwoordig ook kenmerken van de buurt.

Sommige mensen identificeren zich ook nog steeds sterk met hun buurt en ontlenen er status en identiteit aan. In mijn onderzoeksgroep doen Saskia Binken en Leeke Reinders onderzoek naar de buurt als alledaagse leefwereld. Saskia laat zien hoe alledaagse ontmoetingen met bekenden en vreemden in de buurt mensen een gevoel van thuis kunnen geven. Leeke Reinders laat bewoners door middel van zelf getekende kaarten verhalen vertellen over hun buurt en hoe ze daarin een deel van hun sociale leven vormgeven. Figuur 1 is een kaart van een 15-jarig meis-

Figuur 1. Kaart van 15-jarig meisje

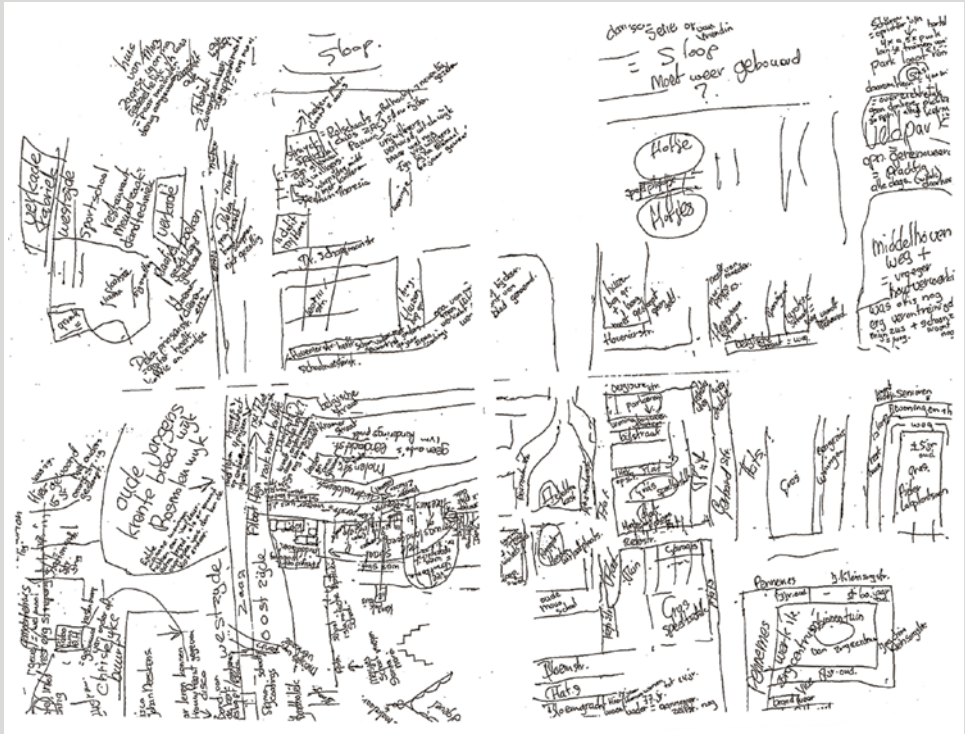
Bron: Leeke Reinders

je dat haar buurt ziet als 'knooppunt' in een groot ruimtelijk netwerk. Haar buurt is de plaats waar toevallig haar huis staat. Figuur 2 is de kaart van een vrouw van middelbare leeftijd, wier sociale leven juist sterk verknoot is met de buurt als ruimtelijke, historische en sociale omgeving. Aan het detail is te zien hoeveel lokale plekken voor haar van belang zijn. Deze twee kaarten laten goed zien dat de buurt niet voor iedereen even belangrijk is.

In sommige buurten kun je een vrij anoniem bestaan leiden en in anderen heerst veel informele sociale controle en saamhorigheid. Die sociale controle kan bijvoorbeeld de vorm krijgen van sociale druk om je voortuin netjes te onderhouden. Nadat we ons huis in Schotland hadden gekocht werden we door onze burens meteen aangesproken over de rommelige voortuin. Ik voelde me daarna ernstig verplicht om de boel netjes te onderhouden en om mooie strepen in mijn gras te maaien.

Saamhorigheid in de buurt kan bijvoorbeeld naar buiten komen als

Figuur 2. Kaart van een vrouw van middelbare leeftijd

Bron: Leeke Reinders

Nederland deelneemt aan een internationaal voetbaltoernooi. Maar saamhorigheid kan ook het gevolg zijn van verzet tegen iets wat in de ogen van bewoners de buurt bedreigt. Een al wat ouder, maar mooi voorbeeld is het verzet van rijke buurtbewoners in Vught tegen een asielzoekerscentrum (1998, in voormalig blindeninstituut De Steffenberg). Ze kochten het gebouw op om de vestiging van het asielzoekerscentrum, en daarmee een gevreesde daling van de marktwaarde van hun woningen, te voorkomen.

In toenemende mate ontstaan er burgerinitiatieven om samen te werken aan verbeteringen van de buurt. Dit soort initiatieven wordt vaak gesteund door de overheid en steeds meer gezien als alternatief voor groot-schalige wijkaanpak van bovenaf, waarvoor in de huidige economische crisis geen geld meer is. In mijn onderzoeksgroep heeft Ton van der Penne met anderen onderzoek gedaan naar dit soort burgerinitiatieven en hij concludeerde dat het succes vaak afhangt van zogenaamde 'Best Per-

sons'. Dat zijn prominente trekkers die anderen enthousiasmeren en aanzetten tot actie.

Een mooi voorbeeld van buurtgebonden burgerinitiatieven zijn bewonersbedrijven waarmee nu in Nederland naar Brits voorbeeld geëxperimenteerd wordt. Bewonersbedrijven zijn non-profitorganisaties die worden opgezet en gerund door buurtbewoners met als doel geld te verdienen dat weer geïnvesteerd kan worden in de buurt. Ik doe hier samen met Reinout Kleinhans en Wenda Doff onderzoek naar gefinancierd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken.

Paradoxaal genoeg denken Reinout en ik dat de toename van internetgebruik en social media juist dit soort lokale initiatieven kan bevorderen doordat gelijkgestemde mensen met gedeelde doelen elkaar makkelijker kunnen vinden. Dus geen 'death of distance' door ICT, maar wellicht een opleving van lichte lokale gemeenschappen die zich primair via Internet organiseren.

Burgerinitiatieven kunnen ook negatieve bijwerkingen hebben voor de buurt of voor anderen. Op het eerste gezicht is er weinig tegen burgers die zelf het heft in handen nemen en opkomen voor hun buurt door zich te verenigen. Het voorbeeld uit Vught is echter een mooie illustratie van een negatieve bijwerking. De mensen met geld, kennis en macht zijn het beste in staat zich te verzetten. Dat gaat soms ten koste van andere, zwakkere, groepen in de samenleving, zoals in dit geval asielzoekers.

Mijn collega Reinout Kleinhans noemt dit de paradox van de zelforganisatie. Zelforganisatie kan leiden tot meer ongelijkheid doordat mondiale bewoners zich vooral richten op hun eigen problemen. Vaak zijn dit problemen van specifieke groepen, terwijl de behoeften en wensen van andere groepen niet gezien worden. Vaak is in buurten waar de meeste sociale problemen zijn, de minste capaciteit voor zelforganisatie aanwezig. Zelforganisatie van buurtbewoners kan zo leiden tot spanningen tussen groepen, maar ook tussen burgers en overheid of burgers en andere instituties. Dit kan gebeuren omdat de burger zich niet noodzakelijkerwijs inzet voor zaken die de overheid belangrijk vindt.

Burgers kunnen ook op problemen in de buurt reageren door te verhuizen en de buurt te verlaten. Als juist de bewoners met de betere inkomens de buurt verlaten, kan een buurt in een negatieve spiraal terecht komen. Uit het WoON-onderzoek blijkt dat overlast van burens, onveilig-

Figuur 3. Overvecht 1973

Bron: onbekend

Figuur 4. Overvecht 2012

Bron: Maarten van Ham

heid in de buurt, veranderingen in de bevolkingssamenstelling en vandalisme belangrijke verhuisredenen zijn. Anderzijds blijkt uit het WoON-onderzoek dat vier op de tien woningzoekenden het liefst een woning in dezelfde buurt zou willen. Dit gaat in sterkere mate op voor huishoudens met kinderen, die doorgaans meer lokale contacten hebben dan anderen. Blijkbaar is de buurt dus toch belangrijk gebleven in ons leven, in ieder geval voor sommige groepen.

Er zijn grote verschillen in verhuismobiliteit tussen buurten. Gemiddeld verhuist (althans voor de crisis) ongeveer 7,5% van de bevolking de buurt uit in een gegeven jaar. Maar er zijn veel buurten die een veel stabielere bevolking hebben en aan het andere einde van het spectrum zijn er buurten waar meer dan 20% van de bevolking jaarlijks de buurt verlaat. De hoogste verhuismobiliteit kan worden waargenomen in de grote steden. Deze zeer mobiele wijken hebben vaak een jonge bevolking, weinig huishoudens met kinderen, en veel huurders. Uit onderzoek dat ik samen heb gedaan met Peteke Feijten blijkt dat snelle veranderingen in de bevolkingssamenstelling van buurten op zichzelf weer tot verhuiscensuren kunnen leiden bij de zittende bewoners.

Buurten veranderen in de loop der tijd, maar ook de relatieve positie die buurten innemen in de hiërarchie van buurten binnen een stad kan veranderen door de tijd. Dit kan op natuurlijke wijze gebeuren of door ingrepen van buiten met als doel de reputatie van een wijk of buurt te verbeteren. Neem bijvoorbeeld de wijk Overvecht in Utrecht. Eind jaren zestig verhuisden mijn ouders naar deze nieuwe glimmende wijk. Er was moderne ruime huisvesting beschikbaar en er waren zelfs wachtlijsten om een flat te kunnen bemachtigen. Op de foto in figuur 3 ben ik zelf te zien voor kinderdagverblijf het Hummeltje, een van de eerste kinderdag-

verblijven in Nederland. Overvecht was toen een populaire, moderne en kinderrijke buurt.

Nu, bijna 40 jaar later, bungelt Overvecht aan de onderkant van de buurthiërarchie in Utrecht. Het Hummeltje is er nog (zie figuur 4), maar de buurt is niet meer zo populair. Dit is voornamelijk veroorzaakt door betere alternatieven binnen en buiten de stad, waar de beter gesitueerde bewoners heentrokken. Zij werden vervolgens vervangen door lage-inkomensgroepen. Uit het promotieonderzoek van Matthieu Permentier dat ik samen met Ronald van Kempen en Gideon Bolt begeleidde, kwam duidelijk naar voren dat er in onze onderzoeksstad Utrecht een hiërarchie bestaat in buurtreputaties en dat deze hiërarchie gedeeld wordt door zowel autochtone en allochtone bewoners als professionals. Er is een duidelijke relatie tussen de reputatie van buurten en het gemiddelde inkomen in de buurt. Hoe hoger het inkomen, hoe beter de reputatie van de buurt. Al zijn er natuurlijk altijd een paar uitzonderingen.

Het is niet eenvoudig om de reputatie van een buurt te verbeteren door sloop en nieuwbouw en sociale ingrepen. In mijn onderzoeksgroep is André Ouwehand bezig met een onderzoek waaruit blijkt dat de herstructurering van naoorlogse buurten niet leidt tot een algeheel positieve waardering van de wijk door de bewoners. En evenmin leidt het tot een aanmerkelijke verbetering van de positie van de betreffende buurt op de woningmarkt of tot versterking van de reputatie van de buurt. Het blijkt niet eenvoudig de reputatie van een buurt door fysieke of sociale ingrepen te verbeteren.

Dit is een mooi moment om een tussenbalans op te maken. Is de buurt nog wel belangrijk? Het antwoord is ja! De buurt is nog steeds belangrijk in ons dagelijks leven. Als het even kan, kiezen we buurten met een goede reputatie om in te wonen, en zijn we bereid daar meer voor te betalen. Problemen in de buurt kunnen een reden zijn om de buurt te verlaten. Maar problemen in de buurt kunnen ook een sterk bindend effect hebben op bewoners die samen initiatieven ontplooiën om de buurt te verbeteren. Tegelijkertijd speelt het overgrote deel van ons dagelijks leven zich niet meer af in onze woonbuurt, en daarmee is de buurt wellicht minder belangrijk dan vroeger.

Het belang van de buurt: buurteffecten

In het tweede deel van deze inrederede wil ik wat meer inzoomen op één specifiek onderwerp binnen mijn onderzoek: buurteffecten. Zoals ik aan het begin van mijn rede aangaf, zijn er wetenschappers en beleidsmakers die heilig geloven in deze buurteffecten: het idee dat leven in een achterstandsbuurt negatieve gevolgen heeft voor de levenskansen van bewoners, waarbij die gevolgen verder gaan dan het effect van hun eigen individuele kenmerken. Dit geloof heeft deels geleid tot beleid dat streeft naar gemengde wijken door sloop en nieuwbouw. Maar wat zijn buurteffecten nu eigenlijk? Ik zal dit illustreren aan de hand van een voorbeeld uit de stad Dundee in Schotland. Dundee is een van de armste steden in het Verenigde Koninkrijk. En in Dundee vinden we een aantal van de armste wijken van Schotland, zoals Whitfield, een typische jarenzestigwijk zoals er zoveel zijn gebouwd in Europa. Het ontwerp is weinig aantrekkelijk, er zijn nauwelijks sociale voorzieningen en winkels en er is weinig werkgelegenheid in de omgeving. Er is nog maar één winkel over en er is nauwelijks vers voedsel te krijgen. De winkels zijn gesloten omdat geen ondernemer hier nog wil werken. Uit de volkstelling van 2001 bleek dat meer dan 40% van de bevolking in deze wijk geen werk had en dat 46% van de huishoudens gebruik maakte van sociale inkomensvoorzieningen. Binnen de stad Dundee, maar ook daarbuiten, heeft Whitfield een erg slechte reputatie.

De wijk Whitfield is een erg onaantrekkelijke plek om te wonen en u kunt zich voorstellen dat mensen die in Whitfield wonen zich buitengesloten voelen en het gevoel hebben te zijn verlaten door de overheid. Dit kan leiden tot neerslachtigheid, demotivatie om werk te zoeken en uiteindelijk een verminderde kans op werk en inkomen. Wonen in een wijk als Whitfield kan ook negatieve effecten hebben op het vinden van werk omdat werkgevers sollicitanten uit Whitfield op voorhand discrimineren. Het idee is dan, dat als je in Whitfield woont, er wel iets mis moet zijn met je, en dat je daarom minder geschikt zou zijn als werknemer. Ook kan het gebrek aan voorzieningen en winkels met gezond eten in de wijk leiden tot gezondheidsproblemen. Dit zijn allemaal voorbeelden van mogelijke negatieve buurteffecten van het wonen in een achterstandswijk.

Er kunnen natuurlijk ook positieve buurteffecten zijn, maar daar is minder aandacht voor in de literatuur. Het buurteffectenonderzoek richt zich vaak op problemen vanuit een streven naar maatschappelijke rele-

vantie. Het is belangrijk om achterstandswijken zoals Whitfield niet te veel te stigmatiseren door onderzoek. Het wonen in een achterstands- buurt is natuurlijk niet alleen maar kommer en kwel. Ook achterstands- buurten zijn buurten van betekenis voor de bewoners, buurten waar mensen hun dagelijks leven leiden, waar mensen hun sociale netwerk hebben. Definities van armoede en problemen zijn subjectief en alle aandacht van onderzoekers en overheid kan bepaalde buurten juist stigmati- sieren. Zo was ik een half jaar geleden op bezoek in een Vogelaarwijk met een aantal Tweede Kamerleden. Vogelaarwijken zijn de wijken die door de overheid zijn aangewezen als de armste en meest problematische wij- ken van Nederland. Tijdens het bezoek gaven bewoners, en vooral jon- geren, aan dat ze erg veel last hadden van het label achterstandswijk op hun buurt. Ze vonden het denigrerend en stigmatiserend, en deed geen recht aan hun wijk.

George Galster³ heeft uit de literatuur maar liefst 15 potentiële mecha- nismen geïdentificeerd die kunnen leiden tot negatieve buurteffecten en hij heeft deze samengevat in vier categorieën. Met *sociaal-interactieve me- chanismen* worden sociale processen bedoeld die eigen zijn aan een buurt, bijvoorbeeld een lokale cultuur waarbinnen het OK wordt gevonden om niet te werken en een uitkering te hebben, of zelfs misbruik te maken van uitkeringen. Onder *omgevingsmechanismen* vallen zaken zoals bloot- stelling aan geweld of luchtvervuiling, met negatieve gevolgen voor de geestelijke en/of lichamelijke gezondheid van bewoners. Onder *geogra- fische mechanismen* worden de effecten verstaan van de relatieve ligging van buurten, waardoor bewoners bijvoorbeeld slecht toegang hebben tot banen of voorzieningen. Als je geen auto hebt en in een buurt woont met slechte busverbindingen naar plekken met werk, dan is het moeilijk om werk te vinden en werk te behouden. *Institutionele mechanismen* houden verband met het gedrag van mensen die vanuit een bepaalde functie be- palen wat er wel en niet gebeurt in een wijk, bijvoorbeeld politieagenten die bepaalde buurten niet ingaan uit angst voor hun eigen veiligheid, met als gevolg nog meer onveiligheid voor de bewoners. Of busmaatschappij- en die een buslijn opheffen omdat de reizigers op dat traject vaak zwart- rijden, met als gevolg dat bewoners nog moeilijker de wijk uitkomen.

Gemengdewijkenbeleid

Als je gelooft in de negatieve buurteffecten die ik zojuist heb beschreven, dan ligt het beleidsmatig voor de hand om zodanig in te grijpen in buurten dat er een gunstiger mix van bewoners ontstaat. En dat doen we doorgaans door sociale huurwoningen af te breken en daarvoor in de plaats een mix van huur- en koopwoningen te bouwen. Op die manier worden zogenaamde 'gemengde buurten' gecreëerd. Het idee is dat het binnenhalen van beter gesitueerde huurders en kopers positieve effecten heeft op de oorspronkelijke bevolking. Bijvoorbeeld doordat mensen positieve rolmodellen in de buurt zien, die wel werken en die zich een auto en een huis kunnen veroorloven. Deze welgesteldere bewoners kunnen dan ondernemers aantrekken die het weer aandurven om winkels te openen omdat er nu wél mensen wonen die iets te besteden hebben. Zo kan ook de reputatie van de buurt verbeteren, is het idee.

Op dit punt wil ik drie kritische kanttekeningen maken met betrekking tot gemengdebuurtenbeleid. Ten eerste willen bewoners vaak helemaal niet weg uit hun woning en buurt. In Dundee verzetten bewoners zich tegen de sloop van hun woningen omdat ze er fijn woonden, omdat ze er vrienden hadden en omdat ze er al 40 jaar hadden gewoond. Sloop en nieuwbouw maken bestaande sociale netwerken en persoonlijke betekenisgeving in de buurt vaak kapot. Een tweede kanttekening is dat er maar heel weinig bewijs is dat bewoners in gemengde wijken zich ook daadwerkelijk onderling mengen. In de wijk Whitfield in Dundee hebben bewoners van nieuwe koopwoningen een groot hek om hun huizen hebben gezet om de rest van de buurt te weren. Ze hebben vervolgens het hek met plakkerige verf ingesmeerd en glasscherven op het hek geplakt. Vaak zijn de nieuwe bewoners ook niet van plan om lang te blijven. Zodra ze het financieel nog wat beter hebben, verhuizen ze door naar een buurt met een betere reputatie. Ze doen daarom ook niet hun best om contact te leggen met de oorspronkelijke buurtbewoners. Een derde kanttekening is dat door de zware ingrepen van sloop en nieuwbouw de buurt vaak wel verbetert; er komen immers deels andere mensen te wonen met werk en hogere inkomens. Maar de levens van de oorspronkelijke bewoners verbeteren vaak niet of weinig, zeker niet omdat een deel moet verhuizen naar een andere wijk, die vaak even slecht is als de wijk waar ze vandaan komen.

Bewijs voor buurteffecten

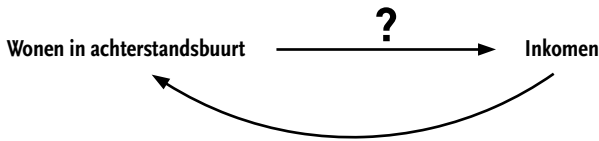
Wat is nu het bewijs dat buurteffecten echt bestaan en ook echt belangrijk zijn? Sinds het verschijnen van het invloedrijke boek *The Truly Disadvantaged* in 1987, van William Julius Wilson, zijn er meer dan 17.000 papers, boeken en rapporten verschenen waarin buurteffecten worden genoemd. Ondanks deze hoeveelheid literatuur lijkt er nog weinig consensus te zijn over het belang van buurteffecten. In mijn eigen onderzoek hamer ik er steeds op dat in bestaand wetenschappelijk onderzoek vaak de indruk gewekt wordt dat buurteffecten belangrijk zijn, terwijl de gevonden negatieve effecten vaak klein zijn, en het bewijs op zijn zachtst gezegd weinig overtuigend is. Kwalitatief onderzoek, dat zich richt op de ervaringen en percepties van bewoners, laat vrij consistent het belang van buurteffecten zien en heeft belangrijk inzicht gegeven in mogelijke oorzakelijke mechanismen. Dit type onderzoek vindt echter plaats in zeer specifieke buurten, en de resultaten zijn niet representatief voor alle achterstandsbuurten.

Onderzoek dat gebruik maakt van statistische modellen en grootschalige databestanden levert veel minder consistente resultaten op. Als gevolg hiervan hebben critici geconcludeerd dat empirische conclusies met betrekking tot buurteffectmechanismen hoogstens als voorlopig moeten worden beschouwd en dat er verrassend weinig bewijs is voor de stelling dat wonen in een arme buurt mensen armer maakt en hun kansen in het leven verkleint, onafhankelijk van de factoren die hun armoede in eerste instantie hebben veroorzaakt.

Selectie-effecten

Het grootste probleem in onderzoek naar buurteffecten is dat mensen geen willekeurige buurt kiezen om in te wonen. Persoonlijke voorkeuren, inkomen en beleid van banken en van woningcorporaties, dragen allemaal bij aan de buurtkeuze van mensen. Dit noemen we selectie-effecten. Deze selectie-effecten werken problematisch als je bijvoorbeeld wilt weten wat de invloed is van het wonen in een achterstandsbuurt op het inkomen van mensen, terwijl datzelfde inkomen er juist mede voor heeft gezorgd dat ze in die buurt terecht kwamen. Dan zijn oorzaak en gevolg niet goed meer te onderscheiden; een typisch kip-eiprobleem dus. Dit illustreer ik met figuur 5. We vermoeden een effect van wonen in een achterstandsbuurt op inkomen, weergegeven door de pijl. We weten echter

Figuur 5. Selectie-effecten

Bron: Maarten van Ham

ook dat inkomen weer een effect heeft op buurtkeuze, en als gevolg daarvan weten we niet hoe sterk het effect van buurt op inkomen is.

In de ideale onderzoeksopzet naar buurteffecten voeren we een experiment uit met twee groepen mensen, zoals dat in de medische wetenschappen vaak gebeurt bij het testen van nieuwe medicijnen. De ene groep zetten we in een goede buurt en de andere groep in een achterstandsbuurt. We bepalen wie in welke groep terecht komt door middel van loting, en we zorgen ervoor dat mensen gedurende 10 jaar niet kunnen verhuizen. In het ideale geval zetten we een gigantische kaasstolp over de buurten zodat er geen ongewenste invloeden van buiten zijn. Op deze manier heb je een zuiver experiment naar de effecten van het wonen in een bepaalde buurt op individuele inkomsten. Maar... zoals u al heeft kunnen raden, staan morele en praktische bezwaren een dergelijk experiment in de weg.

In de Verenigde Staten is er wel onderzoek gedaan dat in de buurt komt van een dergelijk experiment. We noemen dat een quasi-experiment. Een voorbeeld is het Moving to Opportunity project waarbij een groot aantal arme huishoudens een andere buurt mocht uitkiezen, mits deze uit maximaal 10% zeer arme mensen bestond. Een andere groep arme huishoudens mocht dat niet. Beide groepen werden vele jaren door onderzoekers gevolgd. Helaas is dit geen echt experiment omdat mensen vrij waren door te verhuizen. Velen deden dat ook, soms terug naar hun oude buurt, of naar een andere achterstandsbuurt. Uit dit onderzoek blijkt overigens dat er weinig positieve effecten waren van het herplaatsen van arme huishoudens in betere buurten. Er waren slechts beperkte positieve effecten op de ervaren veiligheid en psychische gezondheid van mensen die uit buurten verhuisden met veel geweldsmisdrijven. Maar er waren geen effecten op werk en inkomen.

Het doen van dergelijk quasi-experimenteel onderzoek is zeer kostbaar en het is niet waarschijnlijk dat we dergelijk onderzoek ooit in Europa op dezelfde schaal kunnen herhalen. Maar hoe dan wel in de toekomst onderzoek te doen naar buurteffecten? Ik heb recent een subsidie gehad

van de Europese Unie om in de komende vier jaar vernieuwend onderzoek te doen naar buurteffecten. Blijkt de EU, voor mij in ieder geval, dus toch nog best belangrijk! In dit onderzoek werk ik intensief samen met David Manley, Lina Hedman en Tiit Tammaru uit het Verenigde Koninkrijk, Zweden en Estland. Daarnaast werk ik ook samen met Sanne Boschman, Wenda Doff en Reinout Kleinhans uit mijn eigen onderzoeksgroep en de vele anderen die ik tijdens deze rede heb genoemd.

Uitdagingen voor onderzoek

In een recente publicatie heb ik tien uitdagingen uiteen gezet voor toekomstig onderzoek naar buurteffecten. Deze komen voort uit mijn twee recentste boeken over buurteffecten. Ik heb hier niet de tijd om ze allemaal langs te lopen, maar zal er vijf kort noemen.

De eerste uitdaging is om selectie-effecten beter te begrijpen. Waarom komen bepaalde huishoudens terecht in bepaalde buurten? En wat is de rol van woningcorporaties, banken en andere instellingen? We weten veel over hoe mensen woningen kiezen, maar weinig over buurtkeuze.

Een tweede uitdaging is om het alledaagse belang van de buurt voor mensen beter te begrijpen. Onderzoek naar buurteffecten kijkt vaak naar het belang van de buurt voor inkomen en werk, maar er is nauwelijks aandacht voor 'zachtere' indicatoren zoals geluk, die moeilijker zijn te meten.

Een derde uitdaging is om meer aandacht te besteden aan de buurtgeschiedenissen van mensen. Meestal worden bij onderzoek naar buurteffecten de directe gevolgen onderzocht van de buurt waar mensen op dat moment wonen. De meeste theorieën over buurteffecten gaan er echter van uit dat een individu gedurende middellange of lange termijn aan lokale armoede moet zijn blootgesteld voordat er een effect optreedt. Het lijkt vanzelfsprekend dat iemand die zijn hele leven in een arme buurt woont daarvan ernstiger negatieve gevolgen ondervindt dan iemand die slechts een korte periode aan een dergelijke buurt wordt blootgesteld. Een belangrijke vraag is wie de meeste kans maakt om langdurig te wonen in concentraties van armoede.

Een vierde uitdaging is om te onderzoeken in hoeverre individuele buurtgeschiedenissen, inclusief waar mensen als kind hebben gewoond, van invloed is in hun latere leven. In mijn meest recente onderzoek op Zweedse data heb ik laten zien dat kinderen, en dan vooral kinderen van

recente immigranten, die in een achterstandsbuurt opgroeien, een grote kans maken om later als volwassene ook in een dergelijke buurt te wonen. Het wonen in een achterstandsbuurt wordt dus van ouder op kinderen overgedragen. En ik heb laten zien dat buurteffecten waarschijnlijk pas relevant worden als mensen over langere tijd worden blootgesteld aan concentraties van armoede. Niet het wonen in een achterstandswijk is problematisch, maar het niet meer uit een dergelijke buurt weggelaten is een probleem.

Een vijfde uitdaging is het verzamelen van betere onderzoeksdata. Ik heb de unieke mogelijkheid om in mijn onderzoek gebruik te kunnen maken van grote longitudinale databestanden in het Verenigd Koninkrijk, Zweden en in Nederland. Met dergelijke data is het mogelijk om individuen over langere tijd te volgen. Zo kun je beter onderzoeken wat nu echt de relatie is tussen verhuizen naar een bepaalde buurt en gevolgen voor werk, inkomen en bijvoorbeeld gezondheid.

Conclusie

Het is tijd voor een conclusie. Zijn buurten nu wel of niet belangrijk? In de afgelopen 30 minuten heb ik u laten zien dat buurten nog steeds belangrijk zijn in het alledaagse leven van de meeste mensen. Ik heb u ook verteld dat er weinig overtuigend bewijs is dat het wonen in achterstandsbuurt negatieve effecten heeft op bewoners. Al is er nu wel nieuw bewijs dat langdurige blootstelling aan extreme armoede negatieve effecten kan hebben. Zelf geloof ik niet zo in het opzettelijk creëren van gemengde buurten. Dat wil overigens niet zeggen dat we niet moeten investeren in buurten en in de woonomgeving. Ik vind dat de overheid en bijvoorbeeld woningcorporaties de taak hebben om veilige, gezonde en goed ontsloten woonomgevingen te bieden. Waar ik wel in geloof is investeren in mensen via scholing om zo sociale mobiliteit te bevorderen. Voor mij is een belangrijke vraag voor toekomstig onderzoek waarom armoede toch zo hardnekkig is, zelfs over generaties, en waarom sommige mensen er niet in slagen te verhuizen naar betere buurten.

Dankwoord

Ik wil een aantal mensen bedanken die er aan hebben bijgedragen dat ik hier nu sta als hoogleraar. Allereerst bedank ik Pieter Hooimeijer. Hij heeft mij ooit aangenomen als student-assistent in een periode waarin

Figuur 6. Mensen met wie ik heb samengewerkt

het nog maar de vraag was of ik ooit mijn universitaire studie zou afmaken. Pieter is ook degene geweest die mij heeft gestimuleerd om te promoveren. Pieter heeft mij samen met Claartje Mulder met succes begeleid bij mijn promotieonderzoek en beiden hebben ze mij liefde voor onderzoek bijgebracht, alsmede de kunst van het wetenschappelijk publiceren. Hiervoor ben ik jullie zeer dankbaar. Veel dank ook aan Joe Doherty voor de kansen die hij mij heeft geboden in St Andrews. Zijn aanbod om mij mededirecteur te maken van het St Andrews Centre for Housing Research heeft mij geen windeieren gelegd. Dank ook aan Neville Richardson en Duncan Maclennan die mijn eerste leerstoel aan de universiteit van St Andrews mogelijk hebben gemaakt. Ik heb zeer veel geprofiteerd van de onderzoeksomgeving en cultuur in St Andrews. Vervolgens dank aan Peter Boelhouwer en de rest van het Onderzoeksinstituut OTB en de faculteit Bouwkunde voor het in mij gestelde vertrouwen om de leerstoel Urban Renewal te mogen bekleden. Ook wil ik Decaan Karin Laglas en de afdeling Urbanism waarbinnen mijn leerstoel is gevestigd, bedanken voor het mogelijk maken van mijn leerstoel.

Verder wil ik al mijn promovendi bedanken, mijn onderzoeksassistenten, mijn coauteurs en anderen met wie ik heb samengewerkt. Ik telde er meer dan 60 en dat zijn er te veel om individueel te noemen, maar ve-

len van jullie zijn al de revue gepasseerd tijdens deze rede. Hoe groter je naam in figuur 6, hoe meer ik met je heb samengewerkt. Zonder al deze mensen was ik in de afgelopen jaren niet zo productief geweest en had ik mij niet met zoveel verschillende onderwerpen bezig kunnen houden. In de komende jaren hoop ik met velen van jullie te blijven werken. Ik zie ook uit naar meer samenwerking met collega's binnen mijn eigen onderzoeksgroep, het OTB en de faculteit Bouwkunde. Ook dank aan al het ondersteunende personeel bij het OTB en de faculteit Bouwkunde.

Ten slotte een paar woorden voor alle lieve familie en vrienden. Dank jullie voor alle belangstelling en steun. Mijn ouders en schoonouders zijn hier in goede gezondheid aanwezig, daar ben ik dankbaar voor. Dank aan mijn ouders Jan en Gemma, zonder jullie zou ik hier niet staan. En dank aan jullie alle vier voor alle steun en toeverlaat en betrokkenheid bij jullie kinderen en kleinkinderen. Jullie hulp maakt het leven vaak net even iets makkelijker. Lieve Peteke, bij jou kan ik altijd terecht met mijn successen, maar vooral ook met mijn zorgen en twijfels, ook als het even niet zo lekker gaat. We hebben de afgelopen jaren een boel meegemaakt, vooral in de afgelopen 4 jaar: een dochter, een zoon, twee keer verhuizen, emigreren, twee nieuwe banen... het is soms een wonder dat we staande blijven in de wervelwind van het leven. Maar we staan nog en daar ben ik ongelooflijk blij mee. Dank voor al je liefde, steun en toeverlaat. En ten slotte een woord van dank voor Juliette en Robin. Juliette, jij snapt nog niet zoveel van papa in een jurk, maar dat hoeft ook nog niet. Werk is voor jou nog dat mooie gebouw van Bouwkunde, met die gekleurde raampjes. En voor Robin is werken op zolder zitten. Jullie laten mij iedere dag weten dat er meer is dan werk. Ik zie uit naar nog vele jaren samen lol hebben en bouwen met lego.

Ik heb gezegd.

1 Ik heb er bewust voor gekozen in deze geschreven versie geen/weinig referenties op te nemen. De tekst is een bijna letterlijke weergave van de tekst zoals ik die heb uitgesproken. Aan het einde van de tekst is een lijst met literatuur opgenomen die ik heb gebruikt ter inspiratie.

2 Cairncross, 1995.

3 Galster, 2012.

Literatuur

- Atkinson, R. & K. Kintrea (2001), Disentangling Area Effects: Evidence from Deprived and Non-Deprived Neighbourhoods, *Urban Studies* 38 (11), pp. 2277-2298.
- BBC (2011), This is Britain with Andrew Marr, BBC2, 25/03/2011.
- Cheshire, P. (2007), *Are mixed communities the answer to segregation and poverty?*, York (Joseph Rowntree Foundation).
- Cairncross, F. (1995), 'The Death of Distance', *The Economist* 336 no. 7934 (30 September).
- Durlauf, S.N. (2004), Neighbourhood Effects, in: Henderson, J.V. & J.F. Thisse (eds), *Handbook of regional and urban economics. Volume 4 Cities and Geography*, Amsterdam (Elsevier).
- Ellen, I.G. & M.A. Turner (1997), Does neighbourhood matter? Assessing recent evidence, *Housing Policy Debate* 8 (4), pp. 833-866.
- Galster, G. (2002), An economic efficiency analysis of deconcentrating poverty populations, *Journal of Housing Economics* 11 (4), pp. 303-329.
- Galster, G. (2012), The Mechanism(s) of Neighbourhood Effects: Theory, Evidence, and Policy Implications, in: van Ham, M., D. Manley, L. Simpson, N. Bailey & D. Maclennan (eds), *Neighbourhood Effect Research: New Perspectives*, Dordrecht (Springer).
- Gerritsen, S. & T. Reininga (2011), *Effecten van mengen wijken onbekend. Nederlands onderzoek ontbreekt*, CPB Policy Brief 2011/08.
- Goering, J., J.D. Feins & T.M. Richardson (2002), A Cross-Site Analysis of Initial Moving to Opportunity Demonstration Results, *Journal of Housing Research* 13 (1), pp. 1-30.
-

Guardian (2012), Alan Milburn: Threat to new era of social mobility. Guardian Society. Geraadpleegd 02/08/2012: <http://www.guardian.co.uk/society/2012/may/26/alan-milburn-social-mobility>.

Hedman, L., D. Manley, M. van Ham & J. Östh (2012), *Cumulative exposure to disadvantage and the intergenerational transmission of neighbourhood effects*, IZA working paper.

Katz, L., J. Kling & J. Liebman (2001), Moving to opportunity in Boston: early results of a randomized mobility experiment, *Quarterly Journal of Economics* 116, pp. 607-654.

Manley, D. & M. van Ham (2012), Neighbourhood effects, housing tenure and individual employment outcomes, in: van Ham, M., D. Manley, N. Bailey, L. Simpson & D. Maclennan (eds), *Neighbourhood Effects Research: New Perspectives*, Dordrecht (Springer).

McCulloch, A. (2001), Ward-level deprivation and individual social and economic outcomes in the British Household Panel Study, *Environment and Planning A* 33, pp. 667-684.

Mooney, G. & L. Hancock (2010), Poverty Porn and the Broken Society, *Variant* 39/40, pp. 14-18.

Musterd, S. & R. Andersson (2005), Housing mix, social mix and social opportunities, *Urban Affairs Review* 40 (6), pp. 761-790.

Musterd, S., G. Galster & R. Andersson (2012), Temporal dimensions and measurement of neighbourhood effects, *Environment and Planning A* 44, pp. 605-627.

Musterd, S. (2002), Response: mixed housing policy: a European (Dutch) perspective, *Housing Studies* 17 (1), pp. 139-143.

Pinkster, F.M. (2009), *Living in concentrated poverty, Amsterdam (Universiteit van Amsterdam)*.

Quillian, L. (2003), How long are exposures to poor neighborhoods? The long-term dynamics of entry and exit from poor neighborhoods, *Population Research and Policy Review* 22, pp. 221-249.

Rosebaum, J. (1995), Changing the geography of opportunity by expanding residential choice: lessons from the gatreaux program, *Housing Policy Debate* 6 (1), pp. 231-269.

Rubin, D.B. (2008), For Objective Causal Inference, Design Trumps Analysis, *Annals of Applied Statistics* 2 (3), pp. 808-840.

Sharkey, P. & F. Elwert (2011), The Legacy of Disadvantage: Multigenerational Neighborhood Effects on Cognitive Ability, *American Journal of Sociology* 116 (6), pp. 1934-1981.

Small, M. & J. Fieldman (2012), Ethnographic Evidence, Heterogeneity, and Neighbourhood Effects After Moving To Opportunity, in: van Ham, M., D. Manley, L. Simpson, N. Bailey & D. Maclennan (eds), *Neighbourhood Effect Research: New Perspectives*, Dordrecht (Springer).

Stiglitz, J., A. Sen & J. Fitoussi (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.

Stratton, A. (2010), "David Cameron aims to make happiness the new GDP", *The Guardian*, 15 November, page 14, <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/nov/14/david-cameron-wellbeing-inquiry>.

Tunstall, R. & R. Lupton (2010), *Mixed Communities: Evidence Review*, London (Department of Communities and Local Government. HMSO).

van Ham, M. & D. Manley (2010), The effect of neighbourhood housing tenure mix on labour market outcomes: a longitudinal investigation of neighbourhood effects, *Journal of Economic Geography* 10, pp. 257-282.

van Ham, M., D. Manley, N. Bailey, L. Simpson & D. Maclennan (eds) (2012a), *Neighbourhood Effects Research: New Perspectives*, Dordrecht (Springer).

van Ham, M., D. Manley, N. Bailey, L. Simpson & D. Maclennan (eds) (2012b), *Understanding neighbourhood dynamics: new insights for neighbourhood effects research*, Dordrecht (Springer).

van Ham, M., L. Hedman, D. Manley, R. Coulter & J. Östh (2012c), *Intergenerational transmission of neighbourhood poverty in Sweden. An innovative analysis of individual neighbourhood histories*, IZA Discussion Paper No. 6572 (www.iza.org).

Faculteit Bouwkunde

Afdeling OTB – Onderzoek voor
de gebouwde omgeving

Jaffalaan 9
2628 BX Delft